

תאריך: ח' באדר ב' התשע"ט
14 במרץ 2019
בעניין: צביה אסתר שרה סבטלנה
בוגוסלבסקי גורודצקי
ת.ז.:

ב"ה

תגובת בית הדין בראשות הרב שפרבר לטענות בית הדין הרבני נגד הפסק בעניין גורודצקי

כמעט שנה עברה מאז נתפרסמה פסיקת ההלכה של בית דיננו, המתירה את האישה צביה גורודצקי מכבלי עיגונה. הדברים יצרו גלי ביקורת בשעתם, ועל כך נתווספו דברים קשים של בית הדין האזורי שבירושלים, שבראשות הרכבו ישב הדיין הרב אוריאל לביא. לאור דבריו, החלטנו לצאת במסמך נוסף אשר מבהיר את עמדתנו בכמה נושאים, מהם הלכתיים, מהם ציבוריים. כדרכו של עולם, צופים אנו כי יש מי שיחפש דווקא את הנימה הפולמוסית ואת המחלוקת הרבנית הפוליטית, וידגיש אותן; אך אנו תקווה כי דברים אלו שנכתבים אך ורק לשם שמיים, דווקא ישקיטו את אש המחלוקת, ונזכה להיות מתלמידי החכמים המרבים שלום בעולם.

דיון שלא בפני בעל דין

שתי השגותיו הראשונות של בית הדין בראשותו של הרב לביא, עוסקות בשאלת האפשרות של בית הדין הפרטי לדון במקרה זה שלא בפני בעל דין. אכן, הפסוק בספר דברים (א', ט"ז) קובע:

”וְאֵצְנָה אֶת שְׁפִטֶיכֶם בְּעַת הַהוּא לֵאמֹר שָׁמַע בֵּין אֲחֵיכֶם וּשְׁפִטָּתֶם צֶדֶק בֵּין אִישׁ וּבֵין אָחִיו וּבֵין גֵּרוֹ”

ובמסכת סנהדרין (ז'): למדנו:

”אמר רבי חנינא: אזהרה לבית דין שלא ישמע דברי בעל דין קודם שיבא בעל דין חבירו, ואזהרה לבעל דין שלא יטעים דבריו לדיין קודם שיבא בעל דין חבירו”

והרמב"ם פוסק בהלכות סנהדרין (כ"א, ז'):

”אסור לדיין לשמוע דברי אחד מבעלי דינין קודם שיבוא חבירו או שלא בפני חבירו, ואפילו דבר אחד אסור, שנאמר: ”שמוע בין אחיכם”, וכל השומע מאחד עובר בלא תעשה, שנאמר: ”לא תשא שמע שוא...” וכן בעל דין מוזהר שלא ישמיע דבריו לדיין קודם שיבוא בעל דין חבירו, וגם על זה וכיוצא בו נאמר ”מדבר שקר תרחק”

וכן נפסק בשולחן ערוך (חור"מ, י"ז, ה'):

”אסור לדיין לשמוע דברי בעל דין האחד שלא בפני בעל דין חבירו. הגה: ודווקא שיודע הדיין שיהיה דין בדבר, אבל אם שמע טענת האחד ואחר כך נתרצה השני לדון לפניו, מותר להיות דיין בדבר. ולא יכתוב שום חכם פסק לאחד מבעלי הדינין בדרך ”אם כן”, או שיכתוב לו דעתו בלא פסק, כל זמן שלא שמע דברי שניהם, שמא מתוך דבריו ילמדו לשקר; גם משום שאחר כך יטעון השני בדרך אחר ויצטרך לכתוב להיפך, ואיכא זילותא לחכם. וכן הבעל דין מוזהר על כך”

עוד הביאו הדיינים חבל אחרונים הפוסקים בצורה ברורה שאין לדיין לפסוק שלא בפני בעל דין, או לשמוע טענות צד אחד שלא בפני חברו, וכל מה שכתבו שם הדיינים המכובדים מוסכם אף עלינו, ואין זוה חולק כלל. אולם על מסקנתם מתוך מקורות אלו יש לתמוה, כי באמת אין הנידון דומה לראיה כלל, וזאת מחמת כמה טעמים.

ראשית, הרי מחלוקת ישנה היא בין האחרונים בהבנת יישוב הסתירה בין פסקי הרשב"א והנימוקי יוסף, שהרשב"א בתשובה (ב', קצ"ב) כתב:

"ולפסוק את הדין על פי הטענות הראשונות שלא בפני לוי, מסתברא שכל זמן שלוי בעיר או במקום קרוב שולחין לו, אם בא וטען והביא ראיה מיד שומעין לו, ואם לא בא או שבא ואמר תנו לי זמן שאביא ראיה אין שומעין לו... אלא פוסקין את הדין ואפילו שלא בפניו"

לעומת זאת, כתב הנימוקי יוסף על הרי"ף למסכת סנהדרין (י'): שבמידה ובית דין קטן שולח לבית דין הגדול שבירושלים לבקש את דעתו, אין אותו בית דין יכול לפסוק את הדין אלא הוא שולח את דעתו חזקה לבית הדין שבו מתקיים הדיון:

"ואותו הבית דין מודיעין דעתם לאלו והם דנין אותם, דליכא למימר שיפסקו אותו הבית דין עליהם את הדין, דהא בעינן שיהו בעלי דין עומדים לפני הדיינים"

השולחן ערוך (ח"מ, י"ג, ו') פסק את דברי הנימוקי יוסף:

"אם הוצרכו הדיינים לשאול דבר מבית דין הגדול, כותבין ושולחין, ובית דין הגדול מודיעים להם דעתם והם דנין אותם, דליכא למימר שיפסקו בית דין הגדול עליהם את הדין, דהא בעינן שיהיו בעלי הדין עומדים לפני הדיינים"

אולם מאידך, פסק השולחן ערוך במקום אחר (ח"מ, י"ח, ו') את דברי הרשב"א:

"בית דין פוסקים בדיני ממונות שלא בפני בעל דין"

האחרונים דנו בסתירה זו שבין הפוסקים ותירצו באופנים שונים. הב"ח (ח"מ, י"ג) כתב:

"כתב נימוקי יוסף... ומביאו בית יוסף וכן פסק בשולחן ערוך כאן, והוא סותר למה שכתב הרשב"א בתשובה... ומביאו בית יוסף באורו... וכן פסק בשולחן ערוך... והפוסקים נראים כסותרים זה את זה. ואין לחלק ולומר דהיכא דלא טענו כלל לפני אותו בית דין מודה הרשב"א למה שכתב נימוקי יוסף דאין פוסקים, חדא דתשובת הרשב"א סובבת על שהתובע נתן זכותו לאחר דאותו אחר לא טען לפני בית דין כלל, ואפילו הכי פסק דפוסקים דינו שלא בפניו; ועוד דהלא לפי הטעם דדווקא בדיני נפשות דגלי לן קרא "וגם בעליו יומת" בעינן בפניו אבל לא בדיני ממונות, אם כן אין לחלק.

ואפשר ליישב על פי מה שכתב הרשב"א גופיה לשם: "אם הוא במקום קרוב שולחים אליו" וכו', הרי דלכתחילה בעינן שיהו בעלי דינים עומדים לפני הדיינים, אלא דבמקום רחוק חשבינן ליה כדיעבד וחותרים את דינו, דבדיני נפשות דווקא אפילו כדיעבד לא הוי דין אלא בפניו, אבל לא בדיני ממונות. והשתא, ההיא דנימוקי יוסף איירי בלכתחילה דאפילו בדיני ממונות בעינן שיהו בעלי דינים עומדים לפניהם, אבל כדיעבד חותרים את דינו"

הב"ח ממשיך ומביא ראיה מדברי ההגהות מיימוניות בהלכות סנהדרין (כ"א, סק"ב) שכתב שם על כמה מסדרי הדין שאינם אלא חובה לכתחילה, ובסוף דבריו כתב:

"וכן פוסק מורי רבינו בשם ריב"א, והוא הדין אם דן בכתבו ששלח להם דכל הני ליתנהו אלא למצוה"

עוד מביא הב"ח שם ראיה ממסכת בבא קמא (צ'), ומסיק מכל זה להלכה בכל דין שאינו דיני נפשות:

"דדווקא לכתחילה בעינן שיעמוד הבעל דין לפני הדיינים, אבל דייעבד לית לן בה"

דברי הב"ח הובאו בכנסת הגדולה (ח"מ, י"ג, הגהות בית יוסף, ס"ק י"ג), וכן נראית דעת הלבוש (ח"מ, י"ח, ו') וה"ט"ז (ח"מ, י"ח, ו'). אולם הסמ"ע (ח"מ, י"ח, ס"ק י"ג) הדגיש שיש חילוק בין שני מקרים:

"ונראה פשוט דהיינו דווקא כשכבר טענו שני בעלי דינים לפני הדיינים, אזי קאמר דיכולין לומר הפסק דין לאחד מהן או לכתוב הפסק ולשולחו לכל אחד לביתו, וקאמר דהיינו דווקא בדיני ממונות כדמסיים בטעמא הנ"ל, מה שאין כן בדיני נפשות דלאחר שנתקיים הפסק הוא מעוות שאינו יכול לתקון"

מדברי הסמ"ע (הרמזים אף הם בכנסת הגדולה הנ"ל) למדנו שהוא מפרש שגם הב"ח (וממילא גם הרשב"א) לא התכוון לומר שבית הדין יכול לקיים דין בלא שמיעת דברי אחד הצדדים לחלוטין, אלא שמכל מקום לאחר שנשמעו הטענות, יכול בית הדין להמשיך את הדיון במעמד צד אחד בלבד. אמנם באמת ברור מלשון הב"ח שאין כן כוונתו, והוא סובר שאפילו לא בא צד אחד כלל יש להם היכולת לפסוק את הדין במקום שאי אפשר להביא את בעל הדין השני, וכמו שמוכח מלשונו. וכן כתב הש"ך (ח"מ, י"ג, סק"ח):

"והא דכתב לקמן סוף סימן י"ח: "פוסקין בדיני ממונות שלא בפני בעל דין", מיירי שכבר טענו לפנייהם וכמו שכתב הסמ"ע שם, ואם כן כבר עמדו לפני דיינים אלו שפוסקין הדין... והב"ח הקשה על זה... ואין דבריו נכונים... דהרשב"א מיירי שטענו לפנייהם, לכך פוסקין וחותרין הדין שלא בפניו... והא דכתב הטעם דווקא בדיני נפשות כו', היינו משום דקאי אגמר דין ובהא מחלק בין דיני ממונות לדיני נפשות, וכן משמע בתשובת רשב"א... דבגמר דין מחלק בכך, כן נראה לי"

אולם באורים (ח"מ, י"ג, ס"ק ט"ז) כתב:

"עיינן תומים שהעליתי כדברי ב"ח דזהו לכתחילה, אבל באם אי אפשר פוסקין שלא בפני בעל דין בדיני ממונות, הן תחילת דין והן גמר דין, ולכתחילה אפילו גמר דין יש לפסוק דווקא בפני בעל דין, עיינן שם"

ובתומים (ח"מ, י"ג, סק"ד) הרחיב את היריעה:

"לקמן סוף סימן י"ח כתב המחבר... וכבר הרגיש בזה הסמ"ע, ותיירץ... והב"ח הקשה דהא לקמן איירי דנתן זכותו לאחר, ואם כן מאותו אחר לא שמעו כלל הטענות, ולכן מחלק הב"ח בין לכתחילה יש לפסוק אף בדיני ממונות לפניו, אבל בדיעבד אינו מעכב... והש"ך בס"ק ח' השיגו... ולכך לא הווי רק גמר דין... אבל לכתחילה הדין אף בדיני ממונות בעי דוקא בפניו אפילו באי אפשר באופן אחר... ובאמת באותה טענה של הב"ח מהך דנתן זכותו לאחר... יפה תירץ הש"ך, דהא מכל מקום שמעו הבית דין הטענות, ומה איכפת לן שהוא בעודנו עוסקים בדין נתן זכותו לאחר?"

רק עדיין יש להקשות מהא דלקמן בסימן כ"ד דנשים יקרות וכן בתלמידי חכמים שוגרים להם סופרי דיינים ושומעים טענתם ועל פי טענתם פוסקים הבית דין, ואם כן וכי לא יהיה הבית דין ששולחים הטענות לבית דין הגדול כמו סופרי דיינים, ולמה לא יפסקו הבית דין הגדול על פי שמועות הטענות מבית דין הקטן? ועל כורחנו צריך לומר כדברי ב"ח, דהיכא דאי אפשר אף תחילת דין גומרים שלא שמעו טענות רק מפי שלוחים, והתם אי אפשר משום יקרא, אבל כאן הא אפשר דבית דין הגדול שולחין לבית דין הקטן דעתם והם יפסקו בפני בעל דין, ויפה כתב הב"ח. ואם כן, יש לומר דאף בגמר דין אין לפסוק במקום דאפשר שיהיה בפני בעל דין... ודברי הב"ח נכונים"

אף בקצות החושן (ח"מ, י"ג, סק"א) הביא את מחלוקת האחרונים, והקשה על שיטת הסמ"ע והש"ך מהגמרא במסכת ערכין (כ"ב), וממסכת כתובות (פ"ח), ועוד, וכתב:

"ולכן נראה מכל הלין כדברי הב"ח דלא בעינן בפניו אלא לכתחילה, והיכא דאי אפשר כדיעבד דמי"

אמנם בתפארת יעקב (ח"מ, י"ג, סק"ו) כתב לתרץ את קושיית התומים:

"ולפי עניות דעתי דלא קשה מידי, דהתם היינו שאם הנתבע אינו רוצה לילך לבית דין, רק שולח טענותיו בכתב, אין כופין אותו לילך דווקא לבית דין, כשהוא תלמידי חכמים או נשים יקרות, אבל הוא ברצונו, דאם לא כן יכופו אותו לבוא לבית דין, והוא ביקש זאת מידם שידונו אותו שלא בפניו; אבל כשאינו רוצה פשיטא שאין לדונו שלא בפניו, ולא קשה מידי מהתם, רק מדברי המחבר סימן י"ח, ושפיר כתב הסמ"ע לחלק דהתם כבר טענו בפני בית דין, וזה ברור ולא קשה מידי"

אף בנתיבות המשפט (ח"מ, י"ג, סק"ח) כתב כדברי הסמ"ע והש"ך, וכן דעת הברכי יוסף (ח"מ, י"ח, סק"ט),

וכן פסק הערוך השולחן (ח"מ, י"ג, י"א):

"וזה שיתבאר בסימן י"ח דפוסקין הדין אף שלא בפני בעלי דינין, היינו כשכבר טענו לפניהם יכולים לפסוק אף שלא בפניהם"

ושוב פסק כן (ח"מ, י"ח, ו):

"להגיד הפסק דין יכולין בית דין אף שלא בפני בעל דין כיון שכבר טענו לפניהם, ואז אף כשלא באו שני הבעלי דין לשמוע הדין יכולים לכתוב פסקים ולמסור להצד המבקש פסק דין"

כן כתב בשו"ת מהר"ש לניאדו החדשות (סימן ג'), וכן פסק החזון איש (ח"מ ג', י"א), וכן הסכים גם הרב חיים דוד הלוי בספרו דבר המשפט (פרק ו', הלכה י"א). אולם בשו"ת דברי שלום (ח"מ, א', ל"ב) פסק כדברי הב"ח וסייעתו, שכל שהוא במקום רחוק ולא יכול לבוא לפני בית הדין יכולים לדון שלא בפניו.

למדנו שמחלוקת אחרונים גדולה היא אם ניתן לקיים דין (שלא בדיני נפשות) במעמד צד אחד בלבד, שדעת הב"ח והלבוש והט"ז והאורים ותומים והקצות החושן והדברי שלום שהדבר אפשרי מעיקר הדין אלא שלכתחילה אין לנהוג כן, ואילו דעת הסמ"ע והש"ך והתפארת יעקב והנתיבות המשפט והברכי יוסף והערוך השולחן ומהר"ש לניאדו וחזון איש והרב חיים דוד הלוי שאפילו בדיעבד ואפילו במקום שאי אפשר אחרת לא ניתן להקל בכך, ורק כשבעלי הדין כבר הרצו טענותיהם בפני בית הדין יכול בית הדין לפסוק בדין זה על פי דרישת צד אחד או במעמד צד אחד.

מעתה, נראה בעינינו כי ודאי רשות היא ביד בית הדין לפסוק בשעת הדחק גדולה כדעת המקילים בדין זה, שהרי גם ראינו מעשה רב שפסק כן הדברי שלום הנ"ל, ואף שרבים מתנגדים לכך, מכל מקום אין זו שיטת יחיד; וודאי שאין אנו מתכחשים לכך שאין זו דרך המלך, אך באישה עגונה כבר כמעט 20 שנה אין לך שעת הדחק גדולה מזו, ומדוע לא נוכל לסמוך על גדולי עולם שסברו להקל לפסוק שלא במעמד צד אחד כשאי אפשר להביאו ולשמוע את דבריו (כגון במקרה זה, שהוא יושב בבית הכלא, ואין אפשרות לבית הדין לשמוע את טענותיו)?

ולא זו בלבד, אלא שאפילו נפסוק כדעת המחמירים, הרי בשו"ת מהר"ם שיק (ח"מ, ב') כתב שאפילו לשיטה זו יש מקום להקל כהוראת שעה:

"מיהו כיון... דאין אפשרות האידנא בשום כפיה אחרת. ואם כן כשיזדמן מקרה על כורחך יהא צריך לעשות אז סייג לתורה בהוראת שעה אפילו לדונו שלא בפניו אם לא יהא אפשר בעניין אחר, כן נראה לי"

דברי המהר"ם שיק אף הובאו להלכה על ידי הרב אשר וייס בקובץ דרכי הוראה (חלק ו', עמוד קמ"ז). אכן, לא בכל יום ולא בכל שעה בא מקרה עיגון כה קשה בפני בית הדין, וברור שדיון שמתנהל בעניינה של אישה זו ולא במעמד בעלה הוא חריגה מסדרי הדין הרגילים, ואף על פי כן ודאי שיש סימוכין לחריגה זו בדברי פוסקים חשובים וידועים שכל בית ישראל נשען עליהם, וצריך עיון על בית הדין הרבני שקטרג בצורה כה חריפה על התערבות בית הדין הפרטי, מצד זה (וצריך עיון על דבריהם שהביאו דברי המהר"ם שיק, וכתבו: "ועיין שם שדן שבמקרים חריגים בדיני ממונות למיגדר מילתא ייתכן לדון הפקר בית דין הפקר, אך אינו נוגע לנידון זה", ומדוע לא הביאו גם את סוף דבריו השייכים בהחלט לנידונו? וצריך עיון).

זאת ועוד. אף אם נקבל את דבריהם של בית הדין הרבני, ונאמר שיש להחמיר כדעת הפוסקים המחמירים, כי רבים ועצומים הם, מכל מקום נתקיים הדבר בנידונו, שהרי הבעל יכול היה להשמיע את טענותיו בפני בית הדין הרבני, ואכן השמיע אותם כבר כמעט עשרים שנה. שמא תאמרו: לא כך ההלכה, אלא בית הדין הפוסק את הפסק חייב לשמוע את דברי הבעל, ואם אנו – בית הדין הפרטי – לא שמענו את דבריו, לא נוכל לצאת ידי חובתנו בהלכה זו. על כך אנו אומרים שאין הדבר כן, והדברים ברורים לכל המעיין ביסודה של הלכה זו. הלא כך הם דברי רש"י במסכת סנהדרין (ז'; ד"ה "שמוע"):

"שמוע בין אחיכם – כשיהיו שניהם יחד שמעו דבריהם, ולא תשמעו דברי זה בלא זה, שמסדר דברי שקר כדברי אמת, לפי שאין מכחישן, ומכיון שלב הדיין נוטה לו לזכות, שוב אין לבו מהפך בזכות השני כל כך"

ובדומה לכך כתבו רבינו יהונתן מלוניל והנימוקי יוסף על הרי"ף למסכת סנהדרין (ב:), וראו במאמרו של פרופסור

זאב הלוי לב שהתפרסם בחוברת נעם (י"ח, עמוד קס"ד; וכן בקובץ תחומין י' מאמר דומה) שסיכם את היוצא מפרשנות זו:

"למעלה הסברנו שדיין ששומע בעל דין אחד שלא בפני בעל דין חברו גורם לשלושה עיוותים: (א) הדיין נוטה בהכרח לצד אחד, כמו שרש"י פירש, "מכיון ששערי הזכות של הראשון נקבעו קשה לסלקן", או הוא נוטה לזכות של הראשון ואין לבו מהפך בזכות השני. (ב) הדיין נותן אפשרות לבעל הדין הראשון לשקר ולהעמיד את שקרו. (ג) טענותיו של בעל הדין השני נסתתמו משום שהוא מרגיש במצב נחות"

דבריו של הבעל נשמעו בפני בית הדין הרבני, כמו דבריה של האישה, ומבחינה זו כל שלושת החששות הנ"ל אינם שייכים. הבעל בא לפני אינספור הרכבים, עשרות דיינים ישבו ודנו בתיקו, הוא נאסר ונכלא וכל חומרת הדין הופעלה כנגדו – האמנם נשארה זכות שלא השמיע באוזני הדיינים, שבית הדין הפרטי היה צריך לחשוש לה? זאת ועוד – בהמשך עוד נתייחס לדבריו של בית הדין הרבני שיש בדברינו הטלת דופי בהרכבים הקודמים, אך כיצד יכול בית הדין בראשותו של הרב לביא להאשים אותנו בכך מחד גיסא, ובאותה נשימה לבקש מאיתנו לפקפק בחקירה ובדרישה שעשו בתי דינים לאורך השנים ולהניח שמא עדיין קיימת זכות לבעל? דברים אלו אינם נראים לנו כלל.

וראו דברי הריב"ש (סימן ה') שכתב:

"דע לך כי אין מדרך בעלי הוראה להורות בריב שנפל בין שני כתות, אם לא בהיותו נשאל מן הדיין או משני הכתות יחד"

וכן דברי הנצי"ב בשו"ת משיב דבר (ג', י):

"והנה ראשית אגיד למעלת כבודו הרב כי אין ראוי להשיב על פי מה שמציע אחד דברי חברו ודבריו, אם לא שבאים שניהם בחתימת ידם, ואז רואה הנשאל כי אין לצד שכנגדו הוספת דברים"

מדברי שניהם למדנו שבהחלט ייתכן מצב שבו בית הדין פוסק גם ללא שבעלי הדין נמצאים לפניו, אלא שדבריהם הובאו לפניו והוא מכיר את דבריהם מפי דיין מהימן, או לחילופין מפי כתבם (וכמובן שפרוטוקולי בית הדין נאמנים עלינו, שהם משקפים את דעת הבעל במדויק).

על כל זה, יש להוסיף שקביעתו של בית הדין בראשות הרב לביא שדיננו אינו תקף, יש בו מקום פקפוק אפילו לשיטה המחמירה הנ"ל, וכמו שכתב בשו"ת דברי שלום (שם):

"ואפשר דגם הסמ"ע והש"ך יודו בדדיעבד בדיני ממונות מהני אפילו שלא עמדו בפניהם, ולא פליגי אלא בהיכא דעמדו בפניהם אם יכולין לפסוק לכתחילה, לדעת הב"ח אין יכולין ולדעת הסמ"ע והש"ך יכולין, ואפשר דפליגי גם בהיכא שלא עמדו בפניהם ופסקו שלא בפניהם שלדעת הב"ח מהני ולדעת הסמ"ע והש"ך לא מהני, והיותר נראה לומר דלא פליגי אלא דווקא לענין לכתחילה, וכן משמעות הלשון דלענין לכתחילה קאמר"

כל המקורות שהובאו כדי לסתור את יכולתו של בית הדין הפרטי לדון במקרה זה עוסקים – כמו שמוכח מתוכם – במקרה כזה שבית הדין לא שמע את טענות אחד מבעלי הדין. אולם כאן כל דברי הבעל ידועים ורשומים בפרוטוקולים הרבים של בית הדין (שהיו לפני בית הדין הפרטי, ושלא כמו שפקפקו בית הדין הרבני שבראשות הרב לביא), ולא נעלם ממנו דבר, ומניין שגם בכך נאמר האיסור לדון? הרי בכגון זה כבר נפסק אפילו לשיטה המחמירה – על פי שיטת הרשב"א הנ"ל – שניתן לפסוק דין לאחר שעיקרי הטענות כבר נשטחו.

אמנם, עדיין יש לבעל דין לטעון כי כל זה אינו נכון אלא לבית הדין ששמע את הטענות, אך בית דין אחר אינו יכול לבוא ולגמור את הדין של בית דין אחר ללא ששמע את טענות בעלי הדין בצורה מפורשת. אולם, מלבד מה שאיננו מבינים איזו סברה יש בדבר – וכי מילתא בלא טעמא היא שבית הדין חייב לשמוע את דברי בעלי הדין? וכבר הבאנו דברי הריב"ש והנצי"ב לעיל – ומלבד מה שמכך שמסקנה זו נובעת מתירוץ הסתירה שבין הנימוקי יוסף והרשב"א והלא הנימוקי יוסף מדבר על שליחת פסק הדין לבית דין אחר שלפניו לא עמדו בעלי הדין; הנה מלבד כל אלו, הרי גם יש לנו תשובה מאת הרב יחיא בן שלום הכהן, בעל שו"ת חיי שלום, משנת תקצ"ג (מובאת בקובץ המאסף, עמוד 81), שכתב בזו הלשון:

“ומה שזכרת גם כן שאנו דנין שלא בפני שני בעלי דינין וכו’ עד שומו שמים, נען ונאמר דדברך אלה הן טפל מבלי מלח, וכי לא מצינו כמה שאלות לאלפים ולרבבות בספרי הפוסקים ז”ל שמשיבין עליהן בראיות שהדין נותן כך וכך לפי אותה השאלה שבאה לפניהם, ולפעמים עושין לאותה התשובה פסק גמור וקורין אותו פסק ממש; אף אנו לא דננו אלא על אותן הטענות שסידרו הבית דין עדן, אלא ודאי דמכותלי דברי האדון ניכר כי תואנה הוא מבקש לתפוס עלינו מאיזה צד ואופן שיהיה, ואין זה מן הראוי, ושרי ליה מאריה”

על גבי זאת נדגיש נקודה נוספת. בית הדין כלל לא דן בטענות מציאותיות חדשות של האישה. כל דברי האישה שהועלו מול בית הדין כבר הועלו מול בית הדין הרבני, בנוכחות הבעל, כמה וכמה פעמים, וכל דבר שהיה יכול לומר ולענות כבר אמר וענה בפני דיינים מומחים זה רבות בשנים. הטענה המציאותית היחידה שנוספה על גבי מה שכבר מבואר בפרוטוקולי בית הדין הרבני, הינה זו העוסקת במצבו הנפשי של הבעל, והדרך שבה צירפנו קביעה זו התבסס על מהלך דומה בפסיקה של בית הדין הרבני עצמו בתיק אחר (כמו שהתבאר בגוף פסק הדין). מעבר לכך, כל טענותינו לשחרור האישה מכבלי עיגונה היו הלכתיות מראשיתן ועד סופן, ולא הסתמכו על גרסה כזו או אחרת. על כגון זה נכון לקרוא את דברי רבי עזריאל ברבי שלמה דאיינה, שנולד בסוף תקופת הראשונים, וזו לשונו בתשובה רמ”ט:

“ועתה לא יהיה בעיני רואה אמרי לזרא איך שמעתי דברי כבוד מורנו הרב רבי יצחק זי”א מפאנו בטרם אשמע דברי אחיו בעל דינו הרוצה לירש נכסי אחיו כבוד מורנו יעקב ז”ל מכח צואתו הכתובה על ידי סופר גוי כפי נימוסיהם והלכותיהם, כי לא באתי לפסוק מי הוא הזכאי בדין, כי שמה בולונייא ישבו כסאות למשפט והצדיקו את הצדיק, רק באתי לישא וליתן על זאת הצוואה...”

רבי עזריאל מסתמך על הפסיקה שכבר ניתנה על ידי בית הדין בעבר, ואינו רואה בדיונו על ירושת הצוואה משום שמיעת צד אחד שלא בפני צד שני, עקב קביעת בית הדין במקום אחר לגבי עיקרי העניין. אכן, גם כאן רואים אנו שמותר לבית הדין להסתמך על דברי בית דין אחר ולהמשיך לדון בנושא מסוים, אחר שכבר ניתנה פסיקה מסוימת בנוגע לשני בעלי הדין, ולהמשיך לדון על פי מסקנות אותו בית דין גם ללא נוכחותם של שני בעלי הדין.

בכל זה נראה לעניות דעתנו די להעמיד את פסיקתנו על תילה מבחינת סדרי הדין הראויים, ואף על פי כן נזכיר בשולי הדברים סברה נוספת דחזי לאיצטרופי. יש לדון אם בפסיקתנו יש מעמד של “דין”, שהרי ביטול קידושין אינו אלא גילוי מילתא בעלמא, שבית הדין מחווה את דעתו שמצב העניינים הוא כזה שמורה על כך שהקידושין בטלים מעיקרם, ואין כאן מעשה בית דין – כנתינת גט – המצריך מעמד וכח בית דין ממש. וכבר ראינו כמה פוסקים שקבעו ביטול קידושין במקרים שונים אף שישבו בדין לבדם. והרי זה דומה למה שיוצא משורת שבות יעקב (א, ס”ד) שבענייני איסור והיתר שאין בהם השלכות ממוניות ודאי שאין צורך ששני בעלי הדין יעמדו בפנינו (וכאן שהביטול אינו מוכר על ידי מדינת ישראל ודאי שאין לו שום השלכה ממונית).

מחמת כל הנ”ל יצאנו זכאים מתלונה זו של בית הדין כלפינו.

הטלת דופי בבתי הדין שקדמו לנו

בית הדין הרבני בראשותו של הרב לביא קובע:

“ההיבט השלישי בנידון דנן הוא הטלת הדופי בבית הדין שכבר ישב על מדין בעניינים, ובמקרה זה, הטלת דופי בהרכבים רבים של בית הדין האזורי ובית הדין הגדול. כידוע, הליך זה מתברר בבתי הדין השונים שנים ארוכות שלא הניחו דבר שלא דנו בו ופסקו, ולאחר מכן מתכנסים שלושה הסבורים שהם חכמים יותר מכל ההרכבים שכבר דנו בתיק ומטילים דופי בדיינים שישבו על מדין ופסקו את דינם”

אמנם אנו כתבנו בפסק הדין:

“הדיינים עשו כל שביכולתם במסגרת החוק במדינת ישראל על מנת להביאו לכדי נתינת גט, וללא הועיל”
“מכל הדברים הללו מתברר כי המקרה הזה אכן הינו מקרה שבו בית הדין פעל בכל האמצעים העומדים

לרשותו ואין בכוחו לעזור לאישה..."

"המסמכים הנ"ל מוכיחים, כאמור, כי הדיינים אובדי עצות הם, שלא ברצונם. תיק זה עבר לנגד עיניהם של עשרות דיינים, כולם ניסו לעזור ככל יכולתם לאישה זו, וללא הועיל. העובדה שהדיינים לא מסוגלים להחליט על דרך פעולה אחידה אף מוכיחה מעבר לכל ספק כי אין אחד יודע איזה פיתרון יעזור, ואם יש בכלל פיתרון שאכן יכול להיות לעזר, לשכנע את הבעל לתת את הגט המיוחל. זה אומר בכה וזה אומר בכה, ופיתרון – אין. אין לראות בכך שבית הדין ממשיך להציע הצעות רמז לכך שבית הדין סבור שיש בידי פיתרון סביר למצוקתה של האישה. אדרבה, ההיאחזות בפתרונות קיצוניים וחדשניים שמעולם לא נוסו מעידה על חוסר היכולת לאבחן כראוי מה יניע את הבעל, ובשלב זה "יורים לכל הכיוונים", בתקווה שיערה ה' ממרום תקווה לאותה אישה.

להערכתנו, כל מי שיקרא בחומר הרב שכבר הצטבר בתיק, ובעיקר בלשונם של הדיינים בהחלטותיהם המרובות לאורך השנים, יספוג את אוירת היאוש ששורה על כל הדיונים כבר שנים רבות. ואכן, בצדק מיואשים הדיינים, אך דווקא ייאוש זה הוא שפותח פתח בפנינו לדון בביטול הקידושין, כאמור לעיל. מטעם זה אף אין לראות בניסיון זה לשחרר את האישה סתירה לכך שבעבר לא נוסה פיתרון זה, ומאידך אין לראות בכך שהפיתרון לא נוסה רמז לכך שכל ההרכבים הקודמים סברו שהדבר אינו אפשרי. רק בעת אשר הגיעו מים עד נפש ממש ניתן להרהר ביישום הפיתרון המוצע כאן – ואולם פשוט וברור כי זה המצב בנידוננו"

"על כן, עם כל הספקות והפקפוקים, אכן במקום עיגון חמור כזה יש לצרף את עניין הטבעת ואת עניין המקח טעות להקל ולהתיר את האישה. אנו חוזרים ומדגישים כי אין אנו רואים במהלך זה סתירה אפילו כהוא זה להחלטות בית הדין הקודמות, כי החלטות בית הדין הקודמות פסלו את עניין הטבעת כעילה מרכזית ויחידה לביטול הקידושין, ובזמנם ככל הנראה הרגישו שעדיין לא הגיעו מים עד נפש, ויש ביכולתם לפעול כנגד הבעל לשכנעו לתת את הגט"

בשום מקום בפסיקתנו לא הטלנו דופי בהרכבים הקודמים. אדרבה, שיבחנו את פועלם וסברנו שהדיינים שפעלו למענה לאורך השנים עשו עבודת קודש. לא קטרגנו על כך שלא שחררו עד כה, לא כינינו אותם חס ושלום בשמות גנאי, לא באנו בטרוניה כלפי המערכת. הסיבה לכך שלא פעלנו כך איננה משום שנקטנו במדיניות של אחד בפה ואחד בלב, אלא שאנו סברנו שהדיינים אכן פעלו במסירות גדולה עבור האישה צביה גורודצקי, ולדעתנו עשו עבודת קודש ממש.

אכן, אם יש כאן הטלת דופי שלא כהלכה, הרי שזו באה מצד בית הדין בראשות הרב לביא. אולם, לא רק שזו איננה במקומה, אלא שהיא מרמזת על כך שאולי לא הבין בית הדין המכובד את עיקר טענתנו. הרי חוסר יכולתם של ההרכבים השונים לאורך השנים לשחרר את האישה על ידי מהלך הלכתי דומה לזה אשר עשינו, לטענתנו נבע מכך שסברו שעדיין יהיה בכוחם לשחררה, ועל כן לא יכלו לעשות אומדנא דמוכח מהסוג אשר הצענו. אכן, דווקא הכשלונות החוזרים ונשנים לשכנע את הבעל לתת את הגט, הם שפתחו את הדלת לכיוון ההלכתי שהוצע. במילים אחרות: לא זו בלבד שאין אנו מטילים דופי בפעילות בתי הדין בפסיקה זו, אלא שאנו נסמכים עליה, ובלעדיה אין רגליים לפסק הדין שניתן.

צירוף טעמים להקל

בית הדין בראשותו של הרב לביא כתב:

"פסק הדין ביסודו מבוסס על צירופים שגם לדעת כותבי פסק הדין אין הסכמה על יסוד היתר אחד מבוסס, אך אליבא דכותבי פסק הדין, צירופי כל הסניפים בסופו של דבר הופך לפסק דין המתיר אישה נשואה וקובע את מעמדה כפנויה. סגנון זה רחוק מאד מדרכי ההוראה"

אין אנו יודעים כלפי מה הדברים אמורים. אם כוונת בית הדין לומר שאין זה מדרכי ההוראה שדיינים שונים יגיעו לאותה מסקנה אך מטעמים שונים, ואין לפסוק אלא כאשר הדיינים מסכימים על הסיבה, הלא יש בפסקי

הדין הרבניים תשובות רבות בהם דיינים נותנים משקלים שונים לסברות וראיות שונות, ולבסוף מגיעים למסקנה דומה, ועל כן אין זה נראה כי סגנון זה רחוק הוא מדרכי ההוראה.

אולם, ייתכן וכוונת בית הדין לומר שרחוק הוא מאוד לקחת שלושה או ארבעה סניפים ולצרפם כולם יחד. בזה ודאי מסכימים אף אנו, שאין זה ראוי, כי סניפים יש לצרף לראיה אחת עיקרית, ואי אפשר לצרף סניף לסניף וליצור מכך טענה להקל בעיגון. אכן, אף אנו לא נהגנו כן, אלא כתבנו שיש שראו באחד מצלעות ההיתר את עיקר הסיבה לפטור את האישה, ואת שאר הטענות כסניפים, ויש שסברו להיפך, ומכל מקום הכל הסכימו להקל ולהתירה. סגנון זה אינו נראה לנו רחוק מדרכי ההוראה כלל וכלל.

נקודות נוספות

בית הדין בראשות הרב לביא כתב שעניין הטבעת כבר נידון בבית הדין. אכן, כך היה, אבל כבר ביארנו שלא באנו לסמוך אך ורק על כך, ואיננו יודעים מה פשר קטגוריה זו, וכבר הוסבר עניין זה בגוף הפסיקה.

בית הדין בראשות הרב לביא אף כתב שאין אנו יכולים לסמוך על עדותה של האישה בנוגע לקניין הטבעת, אך כבר הכברנו במקורות בגוף פסק הדין, ולעניות דעתנו נראה שכל המעיין באותן מקורות יראה שאין הדברים פשוטים לומר שאי אפשר להאמינה כלל. ועצם הסוגיה בסוף נדרים שהביא הרכבו של הרב לביא יוכיח, שמעיקר הדין שם האמינו לה, וכבר דשו בכך ראשונים ואחרונים, וראו מה שכתבנו בגוף הפסיקה, ואין כאן המקום להאריך.

עוד כתב בית הדין של הרב לביא:

“בנוסף, חוות דעת מומחה שלא בדק את הבעל כלל ומבקש לקבוע השערות על יסוד התנהגות הבעל לאחר הנישואין אודות מום חמור שהיה בו בעת הנישואין, אינה עומדת בכל קריטריון מקצועי, ומוטב שלא הייתה חוות דעת זו מוצגת כאסמכתא רצינית ביחס לטענת מקח טעות הגוררת אחריה ביטול הקידושין עקב אלימות הבעל לאחר הנישואין”

האם כוחה של ביקורת זו יפה גם לפסק הדין של בית הדין הרבני בחיפה, שאופן שימושו בפסיכיאטרים מומחים דומה מאוד לדרך שבה השתמשנו אנו בחוות דעתם בפסיקתנו? אם התשובה היא שלילית, הרי שהדיינים המכובדים צריכים לבאר את דעתם בנוגע לחילוק הקיים בין הנידונים. אם התשובה הינה חיובית, אזי הרשות נתונה לחלוק, כמובן, אך אף אנו יש לנו על מי לסמוך.

שאר דברי בית הדין הרבני בראשותו של הרב לביא אינם צריכים למענה, משום שעמדתנו בעניינם מתבארת מתוך פסק הדין שכתבנו, ומחלוקת היא, והבוחר יבחה. מכל מקום, נראה לנו כי השלנו מעלינו את תלונות בית הדין, ופסק הדין שכתבנו בעינו עומד.

בשולי הדברים

כיוון שבאנו לכתובת מסמך זה, ברצוננו גם לעסוק בקצרה בביקורת הציבורית שהתפתחה סביב למסמך. ראשית, יש ששאלו: במה הועלנו לאותה אישה, אם עתה איננה יכולה להירשם במדינת ישראל כפנויה. עוד שאלו: כיצד לא שיערנו שפסיקתנו תביא לידי שחרורו של הבעל הרשע ממאסרו? על שתי השאלות הללו אין אנו רוצים לענות, ולכן גם השמטנו אותם מפסק הדין, כי הם קשורים בפרטים אישיים שאין בהם עניין לציבור, ואין זה נכון לחושפם. מכל מקום, הרינו להבהיר בצורה שאינה משתמעת לשני פנים כי כל זה היה לנגד עינינו, הכל נלקח בחשבון, והמעשה שעשינו לא הזניח את הנקודות הללו בכהוא זה.

שנית, רבים קטרגו על כך ששניים מתוך שלושת הדיינים נשארו בעילום שם. אמנם, הכל יודעים שכך כבר נהג הרב שלמה גורן בפרשת האח והאחות, ואין אנו צריכים לראיה על תקפות המעשה עצמו. אף על פי כן, יש שקטרגו על כך מבחינת הסדר הטוב, שאין זה ראוי שדיינים יסתירו את שמותיהם. ובכן, ראשית נדגיש כי שני הדיינים שהסתירו את שמותיהם עשו זאת אך ורק לאחר שהרב שפרבר הסכים שהפסק ייקרא על שמו, כי אף

אנו מסכימים שלא ייתכן שלא יהיה בית אב לתורה זו היוצאת מתחת ידינו. אחריות ציבורית כלפי פסיקה שכזו הינה הכרחית, והרב שפרבר נטל על עצמו משימה זו, לשמחנתנו.

שלישית, לעצם העניין, שני הדיינים הצטערו מאוד שעליהם להסתיר את שמותיהם. אנו סבורים שהציבור מבין היטב את המציאות הפוליטית הפנים-רבנית הקשה שהובילה לצעד זה, מציאות שככל הנראה קיימת הייתה עוד בימי הרב גורן, כאמור, ולמרבה הצער לא השתנתה. הדיינים סירבו להפקיר את הגברת גורודצקי כשחשבו שיש בידם פיתרון הולם, אך מצד שני לא הרגישו שהם יכולים לעמוד במחיר החברתי-ציבורי שפסיקה זו תדרוש מהם. על כן, בחרו הם בדרך שבחרו, למרות הצער שבדבר.

רביעית, רבים ניסו לשער מה הייתה מטרת הקמת בית הדין, וייחסו לנו כוונות פוליטיות כאלו ואחרות. יודעים אנו כי יש כאלו שיחשבו כך ואחרת, ואין זה משנה מה נכתוב ומה נאמר – הם לא ישתכנעו. מכל מקום, יעיד עלינו יודע תעלומות כי רק דברי המהר"י הכהן (תניינא, אבהע"ז, י"ג) היו לנגד עינינו בבואנו לכתיבת פסיקה זו:

"וזה יהיה בעזר האסורה בכבלי העיגון הזאת להוציאה ממסגר, ועוד זאת אני מוסיף לומר כי מצוה רבה הוא על כל המורים בישראל לבקש תחבולה להתירה למען לא יוסיפו בני עוולה ואנשי בליעל לענות את בנות ישראל במעשים כאלה, וכמה עשו חכמינו ז"ל... כמה הרחיקו ללכת ושתו עצות בנפשם להשבית מעשי רשע. ואם שלא לנו ניתן הכח הזה, והמשפט אך לחכמינו ז"ל... על כל פנים... בעובדא דידן ובמעשי רשע הזאת שחובה עלינו לעשות כל הטצדקאות ולבקש היתרים מתחת מעבי האדמה וממעל לרקיע אשר יהיה להם יסוד ושורש בתורתנו הקדושה למען ייקרא דרור להאישה האומללה הזאת"

יש שסברו שבאנו להלבין את פניה של מערכת בתי הדין. יש שסוברים שרוצים אנו לאתגר את המערכת מבחוץ. כמובן, אין אנו עיוורים לכך שאלו יכולות להיות תוצאות אפשריות של פסיקת בית הדין הפרטי, אך אין זו מטרתו כלל וכלל. אין אנו רוצים אלא לסייע ביד נשות ישראל האומללות, המתענות תחת ידי בעליהן, ולהציאם ממסגר.

ומכל מקום, האם יכולה פסיקתנו להוות ביקורת מרומזת על המתרחש בבתי הדין? אין אנו מתכחשים לכך. אך נדגיש: יודעים אנו כי בבתי הדין הרבני יושבים אנשים שכוונתם לשמיים, ובוודאי לב יהודי רחום בקרבם, ואנו מתפללים בכל יום ויום כי יערה ה' רוח ממרום וייתן בלבם רוח ה'; רוח עצה וגבורה, רוח דעת ויראת ה', ויכוון אותם באורח מישור. אף על פי כן, אין זה אומר כי החכמה שוכנת לה אך ורק בהיכלות בתי הדין. תלמידי חכמים רבים ישנם השוכנים מחוץ לאולמות אלו, אלא שמסיבות פוליטיות ואחרות אין קולם נשמע. האמנם נכון הוא לגרוע את חלקם משום שבהתנהלות המערכת ישנה השפעה פוליטית חזקה, שאינה מרשה לקול רבני מסוים להכנס פנימה?

אף על פי כן, יש שיאמרו שנטלנו לעצמנו עטרה להתגדל בה, ועל כך אנו מכריזים בקול ברור: לא בחיפזון ובפזיזות עשינו זאת. וזאת למודעי, כי ישבנו שבעה נקיים על פסיקה זו, ולאחר שכתבנו אותה הראינו אותה לכמה תלמידי חכמים. זאת ועוד, אחד הדיינים שישב בדין פנה לרבו – רב חשוב ומפורסם שהכל יודעים את שמו אך אנו מנועים מלפרסמו – ושאלו אם מותר הדבר שבית הדין יישב ויתיר עגונה, אם רואה הוא דרך הלכתית לכך, ואף שבת דין לאורך השנים לא נקטו בפיתרון זה. הרב שליט"א השיב בצורה חיובית נחרצת, ואמר שאין בכך שום ספק, ואם יש לדיין אפשרות להתיר עגונה, ודאי וודאי שהוא חייב לשבת בדין ולעשות זאת, ואף אם גדולים וטובים ממנו כבר ניסו ולא עלתה בידם.

מעתה, חברי בית הדין לא ניגשו בקלות ראש לעניין זה. הפסיקה לא נכתבה ללא הדרכתם ובקשת עצתם וברכתם של רבנים חשובים, והיא אף לא נכתבה כקיקיון דיונה, שבן לילה היה ובן לילה אבד. על כן, כל הנסיונות לצייר את בית הדין ככזה אשר מוכן להקריב את האמת ההלכתית ואת המסורת הפסיקתית ארוכת-השנים בעבור שאיפה פוליטית כזו או אחרת – שוגים באופן חמור. בית הדין הפרטי רואה את עצמו ממשיך דרכו של בתי הדין לכל אורך הדורות, ולעולם לא יוציא מתחת ידו פסיקה שאיננה מגובה כראוי במקורות מרבתינו הראשונים והאחרונים, ועל פי מסורת הפסיקה הנהוגה מקדמת דנא.

ומכל מקום, בית הדין אינו מתבייש – ואף גאה בכך – שהוא רואה במעשיו לא רק חובה הלכתית במעלה ראשונה, אלא גם חובה מוסרית במעלה ראשונה. נושא העגונות צריך להיות גבוה בסולם העדיפויות של החברה הישראלית, וזו הדתית בפרט. בתי הדין צריכים לדרוש ממדינת ישראל השקעת כספים בבתי הדין בצורה ייעודית

למלחמה בעגינות. הרכבים נוספים צריכים להיווצר, וראוי להם לפתרונות הלכתיים חדשים שיעלו על שולחן מלכים, מאן מלכי רבנן. האמנם אין לבתי הדין כלי אחר מלבד הרחקות דרבינו תם, וכפיית הבעל במצבי קיצון, שעל פי רוב לוקחת שנים רבות עד שבית הדין מוכן ליישמה? האמנם אומדנא דמוכח, מקח טעות, הפקעת קידושין, הסכמי קדם-נישואין, זיכוי גט, תנאי בקידושין, הרשאה לגט, ועוד ועוד כהנה וכהנה רעיונות, ראוי להם שייפסלו על הסף?

אין אנו טוענים כי כל מערכת בתי הדין צריכה לאמץ באופן מיידי ומוחלט את כל הפתרונות הנ"ל, והדבר בהחלט מקובל וראוי גם לפסול את חלקם לאחר דיון רציני בכובד ראש ונטול השפעות חיצוניות, כדרכה של תורה. אולם נכון להיום ההרגשה הינה שהמערכת כלל איננה מוכנה אפילו להעלות על דעתה את האפשרויות הללו, ועל כך יש להצר; כי לו תלמידי החכמים הגדולים שיושבים על מדין כיום במדינת ישראל היו נותנים את מעייניהם לבחינת פתרונות אלו, מובטחנו שהיו עושים עבודה נפלאה לזכותן של בני ובנות ישראל, ומן הסתם היו מצליחים להביא פדות וגאולה במקרים רבים, הרבה יותר משבית הדין הפרטי יכול לעשות כרגע.

בסיום דברינו, חוזרים אנו ומתפללים את שאנו אומרים בתפילה בכל יום, ומקווים להתגשמות השלמה של ברכה זו: "השיבה שופטינו כבראשונה ויועצינו כבתחילה, והסר ממנו יגון ואנחה, ומלוך עלינו אתה ה' לבדך בצדק וברחמים, וצדקנו במשפט".